

शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा जीवन दर्शन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य तहको तेस्रो
सत्रको नवौँ र दसौँ पत्र (पाठ्यांश ७१५+७२५)को

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोध प्रबन्ध

शोधकर्ता
गीता थपलिया
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिस

श्री गीता थपलियाले शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा जीवन दर्शन शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । नेपाली विषयमा दर्शनाचार्य तहको उपाधिका निम्ति निजले तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

प्रा.राजेन्द्र सुवेदी

शोध निर्देशक

मिति : २०६८/१२/३०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

नेपाली विषयको दर्शनाचार्य उपाधिका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष श्री गीता थपलियाले प्रस्तुत गर्नु भएको शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा जीवन दर्शन शीर्षकको शोध प्रबन्ध सो प्रयोजनका निम्ति स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध प्रबन्ध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. विभागीय प्रमुख : प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

_____

२. शोध निर्देशक : प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

_____

३. बाह्य परीक्षक : प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठ

_____

मिति : २०६९/५/२९

कृतज्ञता ज्ञापन

शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा जीवन दर्शन शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग, नेपाली दर्शनाचार्य कार्यक्रमको तेस्रो सत्रको नवौं र दसौं पत्र (पाठ्यांश ७१५+७२५) अन्तर्गत तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोधकार्य मैले आदरणीय गुरु प्राध्यापक राजेन्द्र सुवेदीका निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । उहाँले यस शोधकार्यका लागि दिनु भएको सैद्धान्तिक र प्रायोगिक पक्षसँग सम्बन्धित विविध ज्ञान, सुझाव तथा मार्ग निर्देशन एवम् अमूल्य समय मेरालागि सदैव महत्त्वपूर्ण र स्मरणीय रहने छ र म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई समयमै पूरा गर्न निरन्तर प्रेरित गरिरहनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा.देवीप्रसाद गौतमज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसरी नै नेपाली एम.फिल.मा प्राध्यापन गरी ज्ञानको विशिष्ट मार्ग पहिल्याउन मार्गनिर्देशन गर्नु हुने सम्पूर्ण आदरणीय गुरु वर्ग तथा सहपाठी मित्रहरूका सहयोगप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

विशेष गरी पूर्वीय दर्शनका ज्ञाता प्रा.डा. सनतकुमार वस्तीज्यू तथा आदरणीय गुरुहरू रमेशप्रसाद भट्टराई तथा डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमप्रति कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । यस शोधकार्यका क्रममा सामग्रीका साथै उचित सल्लाह र सहयोग उपलब्ध गराई आ-आफ्ना तर्फबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण विद्वान् महानुभावहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधप्रबन्ध आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०६८/१२/३०

गीता थपलिया

क्रमाङ्क : १०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

नेपाली केन्द्रीय विभाग

विषय -सूची

शोध निर्देशकको सिफारिस

शोध प्रबन्ध मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

पहिलो परिच्छेद

पृष्ठ

शोध परिचय

९-२२

१.१. विषय परिचय

९-१०

१.२. समस्या कथन

१०

१.३. अध्ययनको उद्देश्य

११

१.४. पूर्वकार्यको समीक्षा

११-२०

१.५. शोधको औचित्य

२०

१.६. शोधको सैद्धान्तिक आधार र ढाँचा

२०-२१

१.६.१. सामग्री सङ्कलन विधि

२०

१.६.२. सैद्धान्तिक आधार र प्रयोगविधि

२०-२१

१.७. शोधको सीमा

२१-२२

१.८. शोध प्रबन्धको रूपरेखा

२२-२३

दोस्रो परिच्छेद

दर्शनसम्बन्धी सैद्धान्तिक स्थापना

२४-५०

२.१. विषय प्रवेश

२४

२.२. पूर्वमा दर्शनको व्युत्पत्तिगत अर्थ र जीवन दर्शनको अवधारणा

२४-२५

२.२.१. पूर्वीय परम्परामा दर्शनको स्वरूप र वैदिक दर्शन

२५-२७

२.२.१.१. सांख्य दर्शन

२७-२८

२.२.१.२. योग दर्शन

२९

२.२.१.३. न्याय दर्शन

२९-३०

२.२.१.४. वैशेषिक दर्शन

३१

२.२.१.५. मीमांसा दर्शन

३१-३२

२.२.१.६. वेदान्त दर्शन

३२-३४

२.२.२. अवैदिक पूर्वीय दर्शन

३४

२.२.२.१. जैन दर्शन

३४-३५

२.२.२.२. बौद्ध दर्शन	३५-३७
२.२.२.३. चार्वाक दर्शन	३७-३८
२.२.३. पूर्वीय दर्शनका स्थापनाहरू	३८-३९
२.२.३.१. अध्यात्मवादी स्थापना	३९-४०
२.२.३.२. भौतिकवादी स्थापना	४०
२.३. पश्चिममा दर्शनको व्युत्पत्तिगत अर्थ र परम्परा	४०-४२
२.३.१. पाश्चात्य दर्शनको स्वरूप	४२-४३
२.३.१.१. आदर्श	४३-४४
२.३.१.२. यथार्थ	४४-४५
२.३.१.३. विसङ्गति	४५-४६
२.३.१.४. अस्तित्व	४६
२.३.१.५. मार्क्सवाद	४७-४८
२.३.२ पश्चिमी अध्यात्मवादी स्थापनाहरू	४८
२.३.३ पश्चिमी भौतिकवादी स्थापनाहरू	४८-४९
२.३.४. निष्कर्ष	४९-५०
तेस्रो परिच्छेद	
निबन्धकार शङ्कर लामिछानेको जीवन दर्शनको उत्प्रेरणा स्रोत	५१-६२
३.१. विषय प्रवेश	५१
३.२. वंश परम्पराबाट प्राप्त उत्प्रेरणा	५१-५३
३.३. बाल्यकालबाट प्राप्त उत्प्रेरणा	५३-५४
३.४. माता पिताको सम्बन्ध र तज्जन्य उत्प्रेरणा	५४-५७
३.५. शिक्षा-दीक्षाबाट प्राप्त उत्प्रेरणा	५७-६०
३.६. भ्रमणबाट प्राप्त उत्प्रेरणा	६०-६१
३.७. जीवन सङ्घर्षबाट प्राप्त उत्प्रेरणा	६१-६२
३.८. निष्कर्ष	६२
चौथो परिच्छेद	
शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा अभिव्यक्त पूर्वीय जीवन दर्शनको विश्लेषण	६३-८३
४.१ विषय प्रवेश	६३-६४
४.२ पूर्वीय अध्यात्मवादी जीवन दर्शनको प्रयोग	६४-६५
४.२.१ साङ्ख्य दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	६५-६७

४.२.२ योग दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	६७-६९
४.२.३ न्याय दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	६९
४.२.४ मीमांसा दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७०
४.२.५ वैशेषिक दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७०-७१
४.२.६ वेदान्त दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७१-७२
४.२.७ द्वैताद्वैत दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७२-७३
४.२.८ बुद्ध दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७३-७४
४.२.९ जैन दर्शनमा आधारित जीवन दर्शन	७४-७५
४.३ पूर्वीय भौतिकवादी जीवन दर्शनको प्रयोग	७५-७७
४.४ स्वकीय जीवन दर्शन	७७-८२
४.५ निष्कर्ष	८२-८३
पाँचौँ परिच्छेद	
शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा अभिव्यक्त पाश्चात्य जीवन दर्शनको विश्लेषण	८४-१००
५.१ विषय प्रवेश	८४
५.२ आदर्शवादी चिन्तन	८४-८६
५.३ यथार्थवादी चिन्तन	८६-८८
५.४ विसङ्गतिवादी चिन्तन	८८-९४
५.५ अस्तित्ववादी चिन्तन	९४-९७
५.६ मार्क्सवादी चिन्तन	९७-९९
५.७ निष्कर्ष	९९-१००
छैटौँ परिच्छेद	
शङ्कर लामिछानेका निबन्धमा विषय र शिल्पको संयोजन	१०१-१२७
६.१ विषय परिचय	१०१-१०२
६.२ विषय र शिल्पका आधारमा लामिछानेका निबन्धको विश्लेषण	१०२-१२०
६.३ जीवन दर्शनको केन्द्रीय कथ्यको विश्लेषण	१२०-१२७
६.४ निष्कर्ष	१२७
सातौँ परिच्छेद	
सारांश तथा निष्कर्ष	१२८-१३०
सन्दर्भ सामग्री सूची	१३१-१३३

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

अनु.	अनुवाद
ई.पू.	ईशा पूर्व
चौ.सं.	चौथो संस्करण
ज.ब.रा.	जङ्ग बहादुर राणा
डा.	डाक्टर
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
नं.	नम्बर
प.सं.	पहिलो संस्करण
पाँ.सं.	पाँचौ संस्करण
पृ.	पृष्ठ
प्रका.	प्रकाशक
प्रा.	प्राध्यापक
प्रो.	प्रोफेसर
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादक
सं.	सम्वत्
स्व.	स्वर्गीय